

Wycieczka szkolna jako element edukacji ustawicznej nauczycieli (Refleksje z tatrzańskich wypraw naukowych)

A school trip as a form of continuing education
of teachers (Reflections about the Tatra scientific
expeditions)

Słowa kluczowe: edukacja ustawiczna, wycieczka szkolna, nauczyciel.

Key words: continuing education, school trip, teacher.

Abstract. The authors attempt to define the role of a school trip, as a form of continuing education of teachers. The paper presents the results of the survey conducted among different target groups: teachers, students and tour guides. It was noticed that school trips are seen by the majority of teachers as an opportunity for recreation and relaxation. Teachers emphasize an educational character of this activity. Only few of them emphasized a didactical dimension of school trips, which allows to enrich the teaching and learning processes.

Wprowadzenie. Edukacja ustawiczna to współczesny model edukacji polegający na ciągłym odnawianiu i podnoszeniu wiedzy i kwalifikacji ogólnych i zawodowych, trwający w ciągu całego życia. Istotą edukacji ustawicznej jest nieprzerwanie trwające, stale realizowane, planowe i racjonalne oddziaływanie na rozwój człowieka na każdym etapie jego życia [2]. Potrzeba uczenia się przez całe życie w szczególności dotyczy zawodu nauczyciela, przed którym stawiane są coraz bardziej złożone zadania. Choć koncepcja rozwoju zawodowego nauczycieli nie jest nowa, dziś nabiera szczególnego znaczenia. To, jacy są i będą nowocześni nauczyciele, jest jednym z wyznaczników zdolności do długofalowego rozwoju kraju [1].

Rozporządzenie MEN w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli definiuje kwalifikacje poprzez wskazanie kierunków i specjalności, których ukończenie jest konieczne, aby móc zajmować stanowisko nauczyciela w placówkach oświatowych. Rozporządzenie wskazuje też inne specyficzne kwalifikacje wymagane od nauczycieli określonych przedmiotów [4]. Kwestia określonych umiejętności podjęta jest natomiast w przepisach dotyczących awansu zawodowego nauczyciela. System awansu obejmuje w Polsce cztery stopnie (nauczyciel stażysta, kontraktowy, mianowany i dyplomowany) i związany jest z dwoma kryteriami: dorobkiem nauczyciela w okresie stażu oraz jego rozwojem zawodowym i nabytymi umiejętnościami [3, 6].

Jako szczególnie istotne umiejętności z punktu widzenia jakości nauczania, pedagodzy i badacze edukacji wskazują między innymi: umiejętność zainteresowania uczniów nauczaną dziedziną oraz umiejętność wykorzystywania metod innych niż wykład.

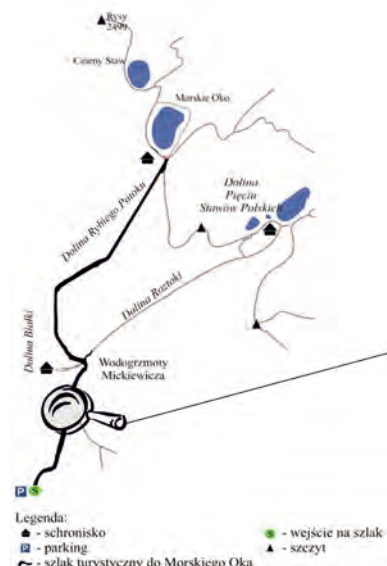
Umiejętności te są szczególnie istotne w przypadku przedmiotów mających charakter empiryczny, doświadczalny. Nie można nauczać o przyrodzie, geografii, biologii, nie obserwując jej i nie doświadczając. Dlatego nadrzędnym celem kształcenia w tych przedmiotach jest rozwijanie umiejętności posługiwania się metodą badawczą oraz umiejętność rozpoznawania problemów, które dadzą się za jej pomocą rozwiązać. Drogą do opanowania tych umiejętności są ćwiczenia praktyczne, tj. wykonywanie doświadczeń, obserwacji i pomiarów zarówno w warunkach laboratoryjnych, jak i terenowych [1].

W zapisach podstawy programowej znajdują się zalecenia odnośnie do przeprowadzania zajęć terenowych pozwalających uczniom na naukę w środowisku naturalnym. Wycieczki i zajęcia w terenie powinny być obowiązującym, stałym i systematycznie stosowanym sposobem poznania własnego regionu, elementem kształtowania świadomości i postaw prośrodowiskowych oraz rozumienia współczesnych problemów przyrodniczych czy gospodarczych.

Miejscem często wybieranym jako cel szkolnych wycieczek są parki narodowe. Wśród nich dużą popularnością cieszy się Tatrzański Park Narodowy. Jest on jednym z najpiękniejszych górzystych rejonów Polski. Jest to jedyny na terenie naszego kraju obszar o charakterze wysokogórskim typu alpejskiego. Cechą, która charakteryzuje klimat wszystkich wysokich masywów górskich, jest ich piętność. Decyduje to o ogromnej różnorodności tutejszych gatunków flory i fauny. Znajduje się tu wiele gatunków roślin oraz zwierząt objętych ścisłą ochroną. Na terenie TPN zostały wyznaczone liczne szlaki turystyczne umożliwiające wędrówki, poznanie tutejszej fauny i flory, a także pokazanie piękna gór. Edukacyjne walory tatrzańskiego parku podkreślają umieszczone przy wielu szlakach tablice edukacyjne, organizowane licznie wystawy, akcje, wydawnictwa. Do szlaków będących najchętniej wybieranymi przez grupy szkolne należą: szlak w Dolinie Kościeliskiej, szlak Doliną Chochołowską, szlak Doliną Strążyską, Kuźnice oraz szlak nad Morskie Oko [5].

Artykuł jest próbą analizy i określenia relacji wycieczek szkolnych, traktowanych jako metoda nauczania-uczenia się w rozwoju kompetencji dydaktycznych nauczycieli.

Materiał badawczy. Wykorzystując autorski kwestionariusz ankiety, członkowie Studenckiego Koła Naukowego „Środowisko” działającego przy Katedrze Ochrony Środowiska Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu przeprowadzili badania ankietowe wśród specyficznej grupy turystów tatrzańskich (uczestników wycieczek szkolnych): nauczycieli, uczniów i przewodników. Badaniem objętych zostało łącznie 197 osób, przy czym nauczyciele stanowili 7%, uczniowie 83%, a przewodnicy tatrzańscy 10% badanej populacji.

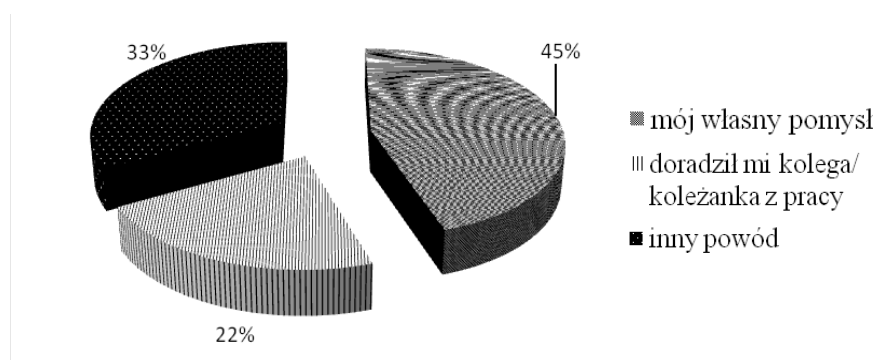
Rys. 1. Szlak turystyczny nad Morskie Oko

Badania przeprowadzono w okresie wiosennym. Jako teren badań wybrano szlak nad Morskie Oko (rys. 1). Szlak ten jest, ze względu na walory turystyczno-przyrodnicze, najczęściej wybierany na cel szkolnych wycieczek. Ponadto szlak w całości biegnie drogą asfaltową, a niewielka różnica wysokości pomiędzy początkiem i końcem szlaku sprawia, że jest on prosty i niewymagający wysokiej sprawności oraz specjalistycznego wyposażenia. Na szlaku znajdują się tablice edukacyjne z najbardziej interesującymi informacjami, m.in. o budowie geologicznej doliny czy występujących tutaj najczęściej gatunkach zwierząt. Wzdłuż szlaku zorganizowano miejsca postojowe z ławami, gdzie można odpocząć i podziwiać widoki oraz z niezbędnym wyposażeniem sanitarnym: toaletami i koszami.

Wyniki badań. Profil nauczyciela organizatora-opiekuna. Wśród badanej grupy nauczycieli 56% stanowiły kobiety, zaś 44% mężczyźni w przedziale wiekowym od 30 do 61 lat. Większość z nich pochodziła z województwa małopolskiego (45%) i warmińsko-mazurskiego (22%), pozostali z pomorskiego, świętokrzyskiego i mazowieckiego (33%).

Najwięcej, bo aż 70% nauczycieli reprezentowało szkoły ponadgimnazjalne, co piąta osoba gimnazja, a najmniejszą grupę stanowili nauczyciele ze szkół podstawowych – jedynie 10% ankietowanych. Badane osoby reprezentowały różne dziedziny nauki – od nauk humanistycznych przez artystyczne do ścisłych.

Spośród ankietowanych osób dla 78% był to kolejny wyjazd z grupą uczniów w góry. Częstotliwość wyjazdów nauczycieli z uczniami w Tatry jest różna. Ponad połowa ankietowanych nauczycieli (56%) przyznaje, że wybiera się na wycieczkę szkolną raz w roku, 11% co kilka lat, a dla 33% są to wyprawy nieregularne. Czym kierowali się przy wyborze miejsca wycieczki? Zazwyczaj przyznają, że jest to ich własna inicjatywa – 45%, niektórzy kierowali się radą kolegów bądź koleżanek z pracy – 22%, 33% ankietowanych podawało inny powód – propozycja uczniów, rodziców itp. (rys. 2).

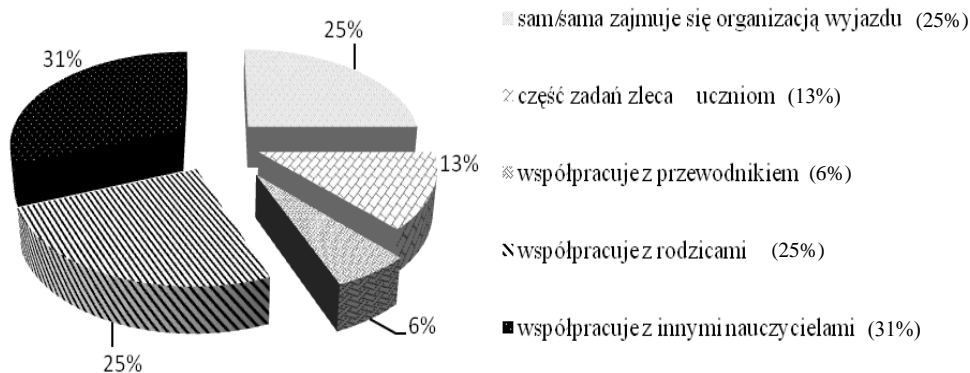

Rys. 2. Uwarunkowania wyboru miejsca wycieczki szkolnej

Jakie były motywy wyjazdu z uczniami w Tatry o tej porze roku? Wycieczka w góry to bardzo przyjemny sposób aktywnego spędzenia czasu. Taki główny motyw wyjazdu z uczniami podawało 18% ankietowanych. Dla 17% ankietowanych

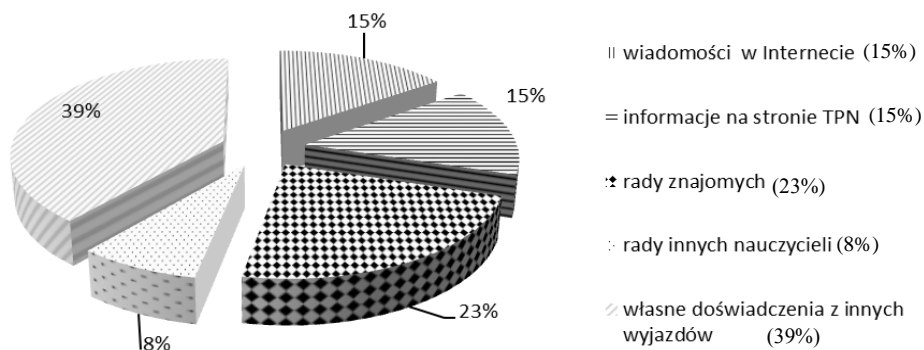
motywem wyjazdu było piękno krajobrazu, czyste powietrze, wspaniała przyroda i dzika natura. Wskazując cel górskiej wycieczki, ankietowani najczęściej przyznawali, że zajęcia terenowe będą różną od lekcji szkolnych formą aktywności (65%).

Planowanie wycieczki – zadania, zaangażowanie nauczycieli. Wycieczkę szkolną należy odpowiednio zaplanować, a dobre planowanie nie należy do łatwych procesów. Składa się na nie wiele elementów, a każda wycieczka jest inna. Przy planowaniu wycieczek szkolnych nauczyciele podają, że najczęściej współpracują z innymi nauczycielami (31%). Co czwarty nauczyciel zajmuje się sam organizacją albo współpracuje z rodzicami. Nieliczni podejmują współpracę z przewodnikiem (6%). Warto podkreślić, że dla 13% nauczycieli organizacja wycieczki szkolnej to okazja zlecenia części zadań uczniom w celu silniejszego zaangażowania ich w wycieczkę i integracji klasy (rys. 3).

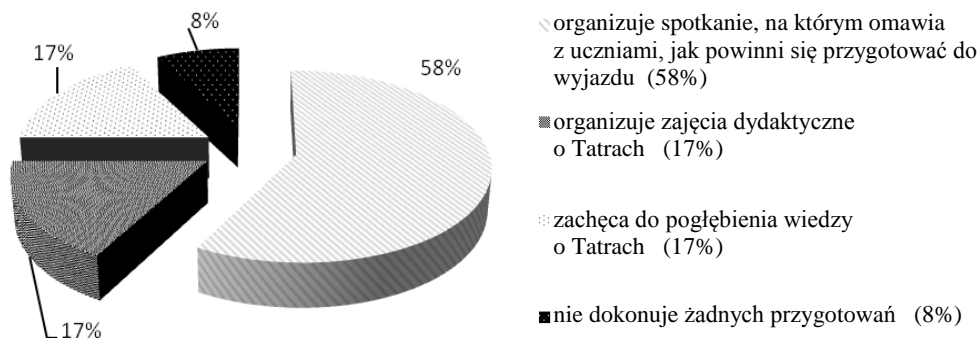
Rys. 3. Współpraca nauczyciela z grupami społeczności szkolnej w planowanie wycieczki

W przygotowaniach wycieczki 39% nauczycieli bierze pod uwagę własne doświadczenia z poprzednich wyjazdów, 23% korzysta z rad znajomych. Ważnym źródłem informacji dla 30% ankietowanych jest Internet, w tym strona TPN. Nieliczni (tylko 8%) wskazywali, że rad szukali wśród innych nauczycieli (rys. 4).

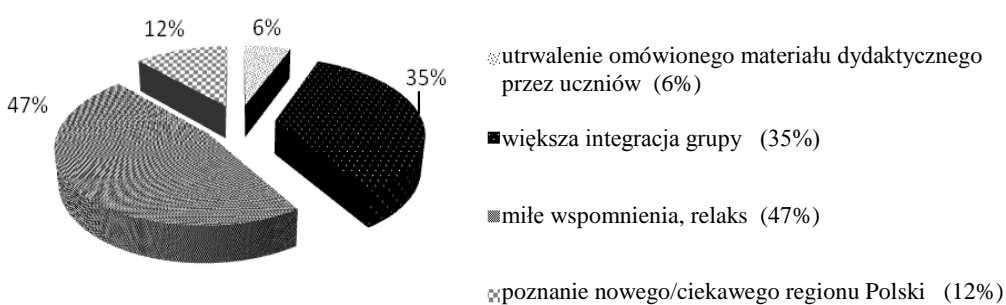
Rys. 4. Źródła informacji, z których najczęściej korzystają nauczyciele, przygotowując wycieczkę

Przygotowanie planu samej wycieczki to nie wszystko. Nauczyciele muszą się również zmierzyć z odpowiednim przygotowaniem uczniów. Jak to robią? Ponad połowa ankietowanych (58%) przed wyjazdem organizuje spotkanie, na którym omawia z uczniami, jak powinni się przygotować do wyjazdu, 34% organizuje zajęcia dydaktyczne o Tatrach i zachęca do pogłębienia wiedzy o tym terenie. 8% ankietowanych nauczycieli przyznało, że nie czyni żadnych starań w przygotowaniu uczniów do wyjazdu (rys. 5).

Rys. 5. Przygotowanie uczniów do wycieczki przez nauczycieli

Wycieczki szkolne winny mieć jasno określone cele edukacyjne, np. kształtowanie umiejętności obserwacji, cele wychowawcze, rekreacyjne, zdrowotne, utrwalenie materiału dydaktycznego. Warto zatem poznać odpowiedzi nauczycieli, jakie są ich oczekiwania wobec wycieczki szkolnej. Miłe wspomnienia, relaks jest dla 47% ankietowanych głównym oczekiwaniem wobec tego typu aktywności. 35% nauczycieli chciałoby, aby nastąpiła większa integracja grupy, a dla 12% istotne jest poznanie ciekawego regionu Polski. Dla 6% badanych wycieczka miała pomóc w utrwaleniu przez uczniów określonego materiału dydaktycznego (rys. 6).

Rys. 6. Oczekiwania nauczycieli wobec zajęć dydaktycznych – wycieczki szkolnej

Cennym źródłem informacji dotyczącej poziomu osiągnięcia założonego celu wycieczki szkolnej powinno być podsumowanie zorganizowane po jej zakończeniu. Z dydaktycznego punktu widzenia jest to jeden z najważniejszych elementów. Najczęściej

wybraną formą podsumowania, na jaką wskazywali ankietowani nauczyciele (44%), jest przygotowanie wraz z uczniami gazetki ściennej. 37% badanych nauczycieli organizuje spotkanie uczestników wraz z pokazem zdjęć lub inicjuje spotkanie, na którym uczestnicy wycieczki mogą wymienić się wrażeniami. Niestety, aż 19% ankietowanych przyznało, że jedyną formą podsumowania wycieczki szkolnej jest sporządzone przez nich sprawozdanie.

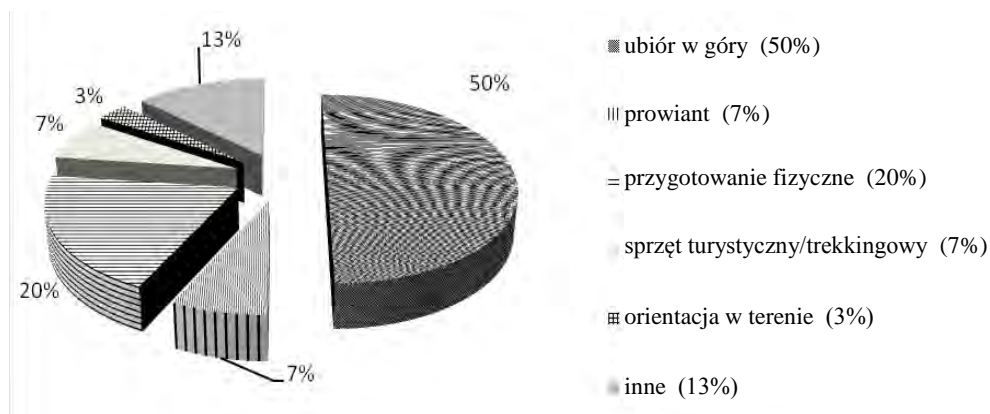
Nauczyciel w ocenie przewodników i uczniów. Trudne i odpowiedzialne zadanie rozbudzenia zainteresowania celem wycieczki w słuchaczach, często zajętych sobą i zmęczonych, przypada w dużej mierze przewodnikom. Zatem wybór przewodnika powinien być działaniem przemyślanym. Niestety, aż 22% nauczycieli przyznaje, że wybór przewodnika był wyborem losowym. Co czwarty ankietowany przy wyborze kierował się opinią innych kolegów z pracy. Czasem wybór przewodnika był podyktowany wcześniejszym korzystaniem z jego usług, a niekiedy ankietowani kierowali się innymi powodami. Merytoryczne przygotowanie przewodników oraz ich umiejętności nawiązania kontaktów z grupą nauczyciele zgodnie oceniają jednak jako bardzo dobre (83%) i dobre (17%). Ponad połowa nauczycieli uważa, że przewodnik został zaakceptowany przez grupę, ciekawie opowiadał (27%). Pewne niezadowolenie można dostrzec w kwestii dostosowania tempa marszu do możliwości grupy oraz wzbudzenia zainteresowania terenem Tatr wśród uczniów. W tych przypadkach tylko nieliczni (9% ankietowanych nauczycieli) byli usatysfakcjonowani. W ocenie ogólnej wszyscy nauczyciele zgodnie stwierdzili, że są zdecydowanie zadowoleni z usługi przewodnickiej.

Przewodnicy są dobrymi obserwatorami. Ich uwagi i spostrzeżenia dostarczają często ciekawych informacji. Warto przyjrzeć się ich opinii o nauczycielach wycieczek szkolnych, którym mieli możliwość przewodniczyć. Przewodnicy w zdecydowanej większości przyznają, że opiekunowie grupy szkolnej planują trasy wycieczek w porozumieniu z nimi. Tak organizowanych jest 76% wycieczek. By wycieczka była udana, powinna zaspokajać oczekiwania uczniów, dlatego też trasy wybiera się tak, aby pokazać walory przyrodnicze Tatr (tak odpowiedziało 42% przewodników), piękne widoki (26%), rekreacyjność trasy (18%).

Według odpowiedzi ankietowanych (rys. 7) nauczyciele-organizatorzy wycieczek proszą również o porady przewodników w przygotowaniu grupy. Najczęściej poruszaną kwestią jest odpowiedni ubiór (50%). Dobry strój, a przede wszystkim obuwie jest podstawą bezpiecznego poruszania się po górskich szlakach. Wielu nauczycieli pyta również o to, czy powinni przygotować uczniów fizycznie do wycieczki w góry (20%). Ponadto nauczyciele-opiekunowie często pytają przewodników o atrakcyjność wycieczek, trudności na szlaku i czas dojścia do celu.

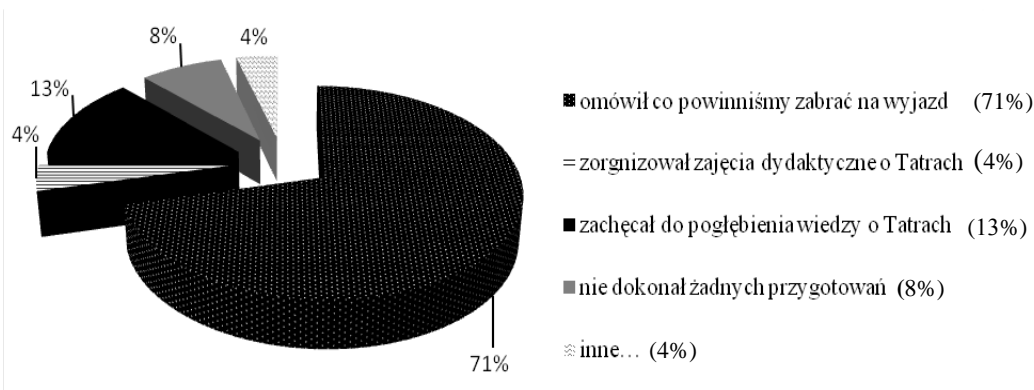
W ocenie przewodników nauczyciele to osoby, które dbają o prawidłowy i bezpieczny przebieg wycieczki. Jednak, jak pokazują obserwacje przewodników, 55% nauczycieli nie jest dobrze przygotowanych do wyjścia w góry. Są to na ogół osoby bez doświadczenia górskiego. Zaledwie 9% nauczycieli ma odpowiednie obuwie i odzież. Opiekunowie dzieci i młodzieży lepiej wypadają pod względem respektowania dyscypliny. 57% z nich przestrzega regulaminu i zasad obowiązujących

w Tatrzańskim Parku Narodowym, 84% jest zainteresowanych opowiadaniem przewodnika i słucha go z zaciekawieniem. Największe zaciekawienie u 48% nauczycieli budziły piękne widoki, 40% opiekunów ciekawiły opowiadania przewodnika o górach.

Rys. 7. Porady udzielane nauczycielom przez przewodników tatrzańskich

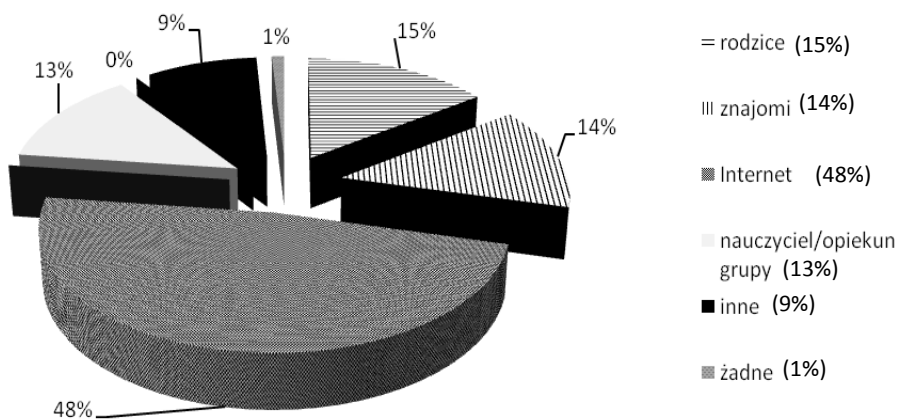
Zapytaliśmy również uczniów, jak oceniają zaangażowanie nauczycieli do przygotowania ich wyjazdu (rys. 8). W większości przypadków uczniowie wskazywali, że nauczyciel omówił niezbędny ekwipunek (71%). Zdaniem tylko 17% ankietowanych uczniów nauczyciel zachęcał ich do pogłębiania wiedzy o Tatrach i zorganizował zajęcia dydaktyczne mające na celu przekazanie im wiedzy o terenie, który zamierzają zwiedzać.

Rys. 8. Opinie uczniów o przygotowaniu wycieczki przez nauczycieli

Przygotowanie uczniów przez nauczycieli do wycieczki to jedno. Na tych informacjach poprzestało tylko 13% ankietowanych uczniów. Prawie połowa uczniów w celu lepszego przygotowania się do wyjazdu na wycieczkę korzystała z Internetu,

niektórzy korzystali z rad znajomych bądź rodziców. Co dziesiąty uczeń wykorzystał inne źródła informacji – przewodniki, programy przyrodnicze, mapy, atlasy (rys. 9).

Rys. 9. Źródła informacji o Tatrach, z jakich korzystają uczniowie

Uczniowie byli generalnie zadowoleni z programu wycieczki (88%). Znaleźli się również tacy, którzy mieli problem z wyrażeniem własnego zadania (9%). Niezadowolonych z programu wycieczki było niewiele (3%).

Podsumowanie. Szkoła w demokratycznym społeczeństwie to przede wszystkim szkoła, która przygotowuje świadomych obywateli gotowych do dokonywania wyboru, odpornych na manipulowanie informacją, wyposażonych w umiejętność argumentowania, gotowych do współdziałania z innymi i podejmowania odpowiedzialności za własne zobowiązania wobec innych. To ideał, od którego dość odległe są realia nie tylko w Polsce [1]. Nie sposób polemizować ze stwierdzeniem, że jednym z podstawowych warunków takiego stanu rzeczy są kompetentni, świadomi, ustawicznie rozwijający się nauczyciele.

Wydaje się, że większość nauczycieli dodatkową formę aktywności, jaką jest wycieczka szkolna, postrzega przede wszystkim jako możliwość rekreacji i wypoczynku, kładąc zdecydowany nacisk na jej charakter wychowawczy. Tylko nieliczni pamiętają o dydaktycznym zadaniu wycieczek, które pozwalają uatrakcyjnić proces nauczania. W opinii uczniów oraz przewodników nauczyciel jest postrzegany raczej jako organizator-opiekun niż pedagog. Aktywność nauczycieli głównie skoncentrowana jest na stronie organizacyjnej. Brak natomiast wyraźnych, szczegółowo określonych celów dydaktycznych. Wydaje się jednak, że ogólne zadowolenie uczniów z programu wycieczek oraz dbałość zdecydowanej większości nauczycieli o podsumowanie klasowego wyjazdu są ważnym czynnikiem pozwalającym w tych przypadkach uznać wycieczkę szkolną jako element ich ustawicznej edukacji. Niemniej jednak, mimo wyraźnych zaleceń podstawy programowej, zajęcia terenowe, w tym

wycieczki szkolne, są w zbyt małym stopniu wykorzystywane do realizacji zadań dydaktycznych.

Prezentowane wyniki są, zdaniem autorów, ciekawym materiałem badawczym wymagającym dalszych, pogłębionych badań. Do zobaczenia na tatrzańskich szlakach!

Bibliografia

1. Liczą się nauczyciele – raport o stanie edukacji 2013, IBE, Warszawa 2014.
2. Pilch T. (2003), *Edukacja ustawiczna (permanentna)*, Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, tom I, Warszawa, s. 985–988.
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz.U. z 2013 r. poz. 1207).
4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz.U. z 2013 r. poz. 1207).
5. Tatrzański Park Narodowy; www.tpn.pl [dostęp z dnia 20.12.2016].
6. USTAWA z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta nauczyciela, Dz. U. z 2016 r. poz. 1379.

dr hab. inż. Paweł RELIGA

Opiekun naukowy SKN „Środowisko”

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

Wydział Materiałoznawstwa, Technologii i Wzornictwa

p.religa@uthrad.pl

dr inż. Wiktor KLUZIŃSKI

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

Wydział Materiałoznawstwa, Technologii i Wzornictwa

mgr inż. Sylwia ADACH

Politechnika Warszawska

Wydział Instalacji Budowlanych, Hydrotechniki i Inżynierii Środowiska